

ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПЕДАГОГА В ПАРАДИГМАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ СОЦІО-КУЛЬТУРНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

В статті проаналізовано сутність поняття «інтелект», окреслено його як своєрідну систему психічних механізмів, які зумовлюють можливість побудови індивідом суб'єктивної картини світу. Окреслено сутність та зміст соціо-культурного підходу до визначення поняття «соціальний інтелект». Запропоновано та описано авторську концепцію соціального інтелекту, яка передбачає, що соціальний інтелект вміщує когнітивну, мнемічну та емпатійну підструктури. Зазначено, що, зокрема, когнітивна підструктура соціального інтелекту включає в себе сукупність досить стійких знань, оцінок, правил інтерпретації подій, поведінки людей, їх взаємовідносин і т.д. на основі сформованої системи інтерпретацій на мікроструктурному і макроструктурному рівнях, деталізовано зміст цих рівнів.

Ключові слова: інтелект, соціальний інтелект, соціо-культурний підхід, когнітивна, мнемічна та емпатійна підструктури соціального інтелекту.

Постановка проблеми. В останні десятиліття формування та виховання особистості постає важливим суспільним завданням. У зв'язку з цим неабиякої актуальності набувають питання професійної підготовки майбутніх педагогів до реалізації професійних функцій відповідно до нових ідей, цілей і цінностей освіти, а також саморозвиток інтелекту педагога в майбутньому житті та професійній діяльності. У змінених умовах виявляється, нарешті, затребуваним інтелект і, особливо, – соціальний інтелект. Здатність педагога впливати на інших людей, фасилітувати розвиток духовних сил і здібностей (соціального потенціалу учня) не може реалізовуватися без добре розвинених соціальних умінь і навичок, високого рівня продуктивного спілкування, комунікативного потенціалу, професійної компетентності самого педагога тощо.

На наш погляд, вивчення проблеми соціального інтелекту особистості слід починати, насамперед, з визначення поняття «інтелект». Дослідженню соціального інтелекту, умов і механізмів його розвитку присвячено фундаментальні праці Б.Г.Ананьєва, Х.Айзенка, Дж.Брунера, А.В.Брушлинського, Л.С.Виготського, К.Дункера, О.Р.Лурії, Ж.П'яже, С.Л.Рубінштейна, Ч.Спірмена, Р.Стернберга, Л.Терстоуна, О.К.Тихомирова, В.Штерна та інших дослідників. Хоча деякі фундаментальні питання до сих пір залишаються невирішеними в науковій літературі. Це, зокрема, структура соціального інтелекту педагога, характеристика його підструктурних складових та функцій тощо.

Отже, **метою** нашої статті є:

1. Проаналізувати сутність поняття «інтелект», окреслити його як своєрідну систему психічних механізмів, які зумовлюють можливість побудови індивідом суб'єктивної картини світу.

2. Окреслити сутність та зміст соціо-культурного підходу до визначення поняття «соціальний інтелект».

3. Запропонувати та описати авторську концепцію соціального інтелекту педагога.

Результати теоретичного дослідження. В психологічних дослідженнях інтелект розглядається як система психічних механізмів, які зумовлюють можливість побудови індивідом суб'єктивної картини світу. У психологічному словнику [4, с. 83] інтелект визначається як відносно стійка структура розумових здібностей. У ряді психологічних концепцій автори ототожнюють інтелект із системою розумових операцій, зі стилем діяльності і стратегією розв'язання проблем, із ефективністю індивідуального підходу щодо кожної конкретної ситуації, що вимагає пізнавальної активності, з когнітивним стилем тощо.

В даній статті проаналізуємо соціо-культурний підхід до визначення соціального інтелекту, адже саме він дозволяє нам розробити структуру соціального інтелекту педагога. Зокрема, представники соціо-культурного підходу (Дж.Брунер, Л.С.Виготський, М.Коул, Л.Леві-Брюль, К.Леві-Стросс, О.Р.Лурія та ін.) констатували, що людина формується за законами культурно-історичного розвитку, опановуючи у процесі своєї життєдіяльності матеріальні і духовні цінності, створені іншими людьми. А такі соціокультурні чинники, як мова, освіта, сім'я, звичаї, традиції і т.д., є детермінантами щодо рівня і темпів психічного (зокрема, інтелектуального) розвитку всіх членів суспільства.

В парадигмі соціо-культурного підходу було проведено міжкультурні дослідження, які вивчали особливості інтелектуальної діяльності представників різних культур, як правило, представників західної або технократичної культури, і представників примітивної або традиційної культури (М.Коул, Л.Леві-Брюль, К.Леві-Стросс та ін.). В результаті проведених емпіричних досліджень з'ясувалося, що культура впливає не суто на власне рівень розвитку інтелекту, а на характер інтелектуальних уподобань індивіда. Специфіка культурного середовища виявляється у розвитку здібностей людей, у формуванні індивідуального пізнавального стилю, який, в свою чергу, відображує вимоги культури до того чи того суспільства, в якому живуть дані його представники (М.Маккобі, Н.Модіано). При цьому критерії оцінки інтелектуальних можливостей людини, сформульовані в межах однієї культури (наприклад, західний еталон «кмітливості»), не можуть бути механічно перенесеними в іншу культуру. Крім того, існування специфічних, культурозумовлених властивостей інтелекту не виключає наявності інтелектуальних «універсалій», що в своїй основі мають загальні потенційні здібності людей, стилі поведінки у житті тощо. В цих дослідженнях було доведено, що деякі окремі типи соціокультурного середовища сприяють інтелектуальному розвитку індивіда порівняно з іншими типами. При цьому розвиток інтелекту в низькому за соціальним рівнем розвитку середовищі означає, що людина не може досягти найвищого рівня розвитку своїх пізнавальних можливостей, у неї не може бути розвиненим соціальний інтелект на високому рівні [3, с. 128-134].

В емпіричних дослідженнях представників соціо-культурного підходу було доведено, що, з одного боку, завдяки опануванню вербально-логічними засобами інтелектуальної діяльності індивідуальний досвід через значення слів і логічні міркування виявляється зануреним у парадигму загальнолюдського досвіду, що сприяє розширенню меж інтелектуального світу окремої особистості. З іншого боку, вплив високого рівня культурного розвитку індивіда має і свою регресивну природу. Зокрема, зростання рівня освіченості випробовуваних відбувається одночасно із виникненням великої кількості оптико-геометричних ілюзій, тоді як словник позначення відтінків кольорів значно збіднюється [2].

В парадигмі соціо-культурного підходу неабиякий інтерес представляє культурно-історична теорія вищих психічних функцій Л.С.Виготського. В цій теорії проблема інтелекту розглядається як проблема розумового (в цілому – психічного) розвитку дитини. Загалом Л.С.Виготський вважає, що усі вищі психічні функції є, за своєю суттю, інтеріорізованими соціальними відносинами. Їх склад, структура, особливості є, за своєю природою, соціальними, і якщо навіть вони здійснюються за логікою психічних процесів, вони залишаються за своєю суттю квазісоціальними тощо [1, с. 146].

На думку Л.С.Виготського, існує принципова різниця між загальним інтелектом як продуктом біологічної еволюції та історично даною формою інтелекту особистості. Тому базовий механізм інтелектуального розвитку дитини пов'язаний із утворенням в його свідомості системи словесних значень, перебудова якої і характеризує формування інтелектуальних можливостей індивіда, розвиток соціального інтелекту тощо [1, с. 148].

Так, спираючись на основні концепти проаналізованого соціо-культурного підходу до визначення соціального інтелекту особистості, ми запропонували власне структуру соціального інтелекту педагога. Ми вважаємо, що соціальний інтелект педагога вміщує *три підструктури*: когнітивну, мнемічну та емпатійну тощо. Отже, *когнітивна підструктура соціального інтелекту* включає в себе сукупність досить стійких знань, оцінок, правил

інтерпретації подій, поведінки людей, їх взаємовідносин і т.д. на основі сформованої системи інтерпретацій на мікроструктурному і макроструктурному рівнях. Мікроструктура когнітивної складової соціального інтелекту детермінується функціями останнього, а саме пізнавально-оцінною, від якої залежить грамотна переробка та оцінювання інформації, яку сприймає суб'єкт; прогностичної, на основі якої здійснюється планування та прогнозування розвитку міжособистісних взаємодій; комунікативної, що забезпечує ефективність власне процесу спілкування (дана функція пов'язана з адекватним сприйняттям і розумінням партнера по спілкуванню); рефлексивної, яка знаходить своє відображення безпосередньо в самопізнанні. У свою чергу, макроструктура когнітивної складової соціального інтелекту виявляється у ставленні індивіда до себе як до цінності, ціннісно-смысловій позиції до міжособистісних відносин, а також в актуалізації мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, аксіологічного ставлення до професійної та інших видів діяльності.

Джерелом соціального інтелекту на мікроструктурному рівні є безперервна актуалізація перерахованих нами функцій. При цьому результатом їх інтеграції можна вважати сукупність суб'єктивних шкал, що дають можливість суб'єктові орієнтуватися в особливостях міжособистісної взаємодії, розпізнавати й адекватно оцінювати поведінку інших індивідів. Одним з основних результатів соціального інтелекту високого рівня буде наявність у особистості суб'єктивних статистик різних модальностей. Це – простір суб'єктивних психосемантичних шкал, символіка невербальної поведінки, нормативи мовної продукції і т.д.

Завданням соціального інтелекту на макроструктурному рівні є забезпечення можливостей оцінювати себе й інших людей як особистостей. При цьому ціннісні орієнтації окремого індивіда можуть не збігатися із загальноприйнятими соціальними нормами і навіть вступати з ними в конфлікт, але завжди є такий соціум і його конкретні представники, у яких індивідуальне бачення світу, особистісні цінності і смисли людини будуть знаходити підтримку.

Мнемічна складова соціального інтелекту педагога характеризує наявність у індивіда здатності до інтерпретації явищ, подій життя, поведінки інших людей і свого власного як суб'єкта цих подій. Мнемічна підструктура базується на особистісному досвіді суб'єкта, де суб'єктивні статистики утворюють особистісний інтерпретаційний комплекс. Полімодальність в даному випадку означає наявність у людини різних інтерпретаційних комплексів відповідно до різних сфер буття індивіда. Формально вони можуть суперечити один одному, проте психологічно в нормі є внутрішньо узгодженими, забезпечуючи єдність мнемічної складової соціального інтелекту.

Емпатійна складова соціального інтелекту більшою мірою залежить від того, яку форму поведінки педагог обирає в якості пріоритетної, що очікує від оточуючих його суб'єктів, який ціннісний інтерпретаційний комплекс у ставленні до навколишнього світу сформувався у людини, які можливості є у даного індивіда в плані використання механізмів антиципації у розв'язанні різних проблем професійного та соціального життя тощо.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Так, ми передбачаємо, що одним з основних результатів інтеграції функцій соціального інтелекту є наявність у індивіда *суб'єктивних статистик* різних модальностей: це – й простір суб'єктивних психосемантичних шкал, й символіка невербальної поведінки, й нормативи мовленнєвої продукції. Перелік подібних модальностей можна доповнити, маючи на увазі, що статистики фактично відображують всілякі сторони життєдіяльності людей, тому вони різняться з урахуванням глибини, тривалості життя, репрезентативності та ін. При цьому статистики, як одиниці соціального інтелекту, за своєю будовою, функціями та генезою досить глибоко відрізняються від соціальних стереотипів. Якщо стереотип є стійкою структурою, фіксованою на рівні мнемічного компонента соціального інтелекту, що є інваріантою стосовно різних життєвих ситуацій, то статистики є змінною, рухомою структурою. Статистики по відношенню до стереотипів є вихідною феноменальною базою їхньої подальшої організації.

Отже, будемо виходити з того, що повсякденне буття, життєдіяльність тощо утворюють собою сукупність ситуацій, подій, вчинків та ін. Тоді окрема статистика є певною репрезентативною вибіркою, що є валідною деякому суб'єктивному аспекту розуміння, тим самим створюючи вихідну, базову одиницю соціального інтелекту. Прикладом деякої статистики може бути окрема суб'єктивна шкала («справедливий – несправедливий», «емпатійний – не емпатійний», «вірний – невірний» та ін.), коли характер розподілення суджень індивіда за шкалою є результатом соціального інтелекту людини. При цьому розподіл статистики за шкалою може бути або одномодальним, або бімодальним. В останньому випадку протилежні дескриптори приймають цілком самостійне значення, фіксуючись на рівні соціального інтелекту, виявляючись, наприклад, в подвійному, амбівалентному ставленні індивіда до самого себе, до інших, до світу тощо. Одномодальність або бімодальність статистики не є наперед заданими. Переходи одного розподілу в інший є закономірними процесами, природними для кожного індивіда. Щодо цього свідчать стадії вікового розвитку людини, поведінка суб'єкта в перехідний період його життя, нестійкий характер суспільної думки, цінностей та ін.

На жаль, не всі питання з даної проблеми є до кінця розв'язаними в психології. Однією з найбільш актуальних проблем на сучасному етапі розвитку психологічної науки є вирішення питання як про співвідношення загального і соціального інтелекту, так і в цілому про правомірність виділення останнього в структурі IQ особистості, а також щодо особливостей прояву та становлення соціального інтелекту педагога в умовах виконання ним професійної діяльності. Також більш докладно структуру соціального інтелекту педагогів різних сфер професійної діяльності буде проаналізовано в наступних наших публікаціях.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений : [в 6-ти т.] [Текст] / Лев Семёнович Выготский / [под ред. А.Р. Лурия, М.Г. Ярошевського]. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 2. – 360 с.
2. Лурия А.Р. Об историческом развитии познавательных процессов : Экспериментально-психологическое исследование [Текст] / Александр Романович Лурия. – М. : Наука, 1974. – 172 с.
3. Маккоби М., Модiano Н. О культуре общества и понимания эквивалентности [Текст] / М. Маккоби, Н. Модiano // Исследование развития познавательной деятельности. – М. : Педагогика, 1971. – 405 с.
4. Психологический словарь [Текст] / А.Т. Айрапетянц, Я.А. Альтман, П.Ю. Анохин и др. / [под ред. В.В. Давыдова и др.]. – М. : Педагогика, 1983. – 447 с.

References

1. Vygotskij L.S. Sbranie sochinenij : [v 6-ti t.] [Tekst] / Lev Semyonovich Vygotskij / [pod red. A.R. Luriya, M.G. Yaroshevs'kogo]. – M. : Pedagogika, 1984. – T. 2. – 360 s.
2. Luriya A.R. Ob istoricheskom razvitiu poznavatel'nykh processov : E'ksperimental'no-psixologicheskoe issledovanie [Tekst] / Aleksandr Romanovich Luriya. – M. : Nauka, 1974. – 172 s.
3. Makkobi M., Modiano N. O kul'ture obshhestva i ponimaniya e'kvivalentnosti [Tekst] / M. Makkobi, N. Modiano // Issledovanie razvitiya poznavatel'noj deyatel'nosti. – M. : Pedagogika, 1971. – 405 s.
4. Psixologicheskij slovar' [Tekst] / A.T. Ajrapetyanc, Ya.A. Al'tman, P.Yu. Anoxin i dr. / [pod red. V.V. Davydova i dr.]. – M. : Pedagogika, 1983. – 447 s.

Резюме. В статье проанализировано понятие «интеллект». Интеллект определён как своеобразная система психических механизмов, которые фасилитируют возможность построения индивидом субъективной картины мира. Определены сущность и содержание социо-культурного подхода к определению понятия «социальный интеллект». Предложена и описана авторская концепция социального интеллекта педагога, которая предусматривает, что

социальный интеллект содержит когнитивную, мнемическую и эмпатийную подструктуры. Подчеркнуто, что, в частности, когнитивная подструктура социального интеллекта включает в себя совокупность достаточно устойчивых знаний, оценок, правил интерпретации событий, поведения людей, их взаимоотношений и т.д. на основе сложившейся системы интерпретаций на микроструктурном и макроструктурном уровнях, детализировано содержание этих уровней.

Ключевые слова: интеллект, социальный интеллект, социо-культурный подход, когнитивная, мнемическая и эмпатийная подструктуры социального интеллекта.

Summary. The article deals with the problem of concept of «intellect». It is outlined as a peculiar system of mental mechanisms which determine the possibility of constructing by the individual a subjective view of the world. We describe the content of socio-cultural approach as a fundamental one to determine the structure of social intellect of a teacher. The author's conception of social intellect shows us that this intellect includes cognitive, mnemonic and emphatic structures. It was shown that cognitive substructure of social intellect involved a set of fairly stable knowledge, assessment, rules of interpretation of events, human behavior, their relationships, etc. Social intellect is based on the existing system of interpretation on micro-structural and macro-structural levels. The content of these levels was detailed.

We emphasized that mnemonic component of social intellect of the person described the presence of the ability to interpret events, life events, behavior of others and their own as the subject of these events. Mnemonic substructure is based on the personal experience of the subject, where subjective statistics constitute personal interpretive complex.

In this article the structure and peculiarities of emphatic component of social intellect were described. Emphatic component of social intellect is largely dependent on what shape of the behavior the person chooses as a priority that he / she expects his / her business associated with the complex of interpretative value in relation to the world of the person. Emphatic component of social intellect is also dependent on what the person expects from other subjects of interpersonal interaction, what valuable interpretative complex of relation to the surround world it was formed inside the person, what possibilities the subject has when we tell about the usage of anticipation mechanisms in solving various problems of professional and social life.

Key words: intellect, social intellect, socio-cultural approach, cognitive, mnemonic and emphatic substructures of social intellect.

УДК 159.920.7:[965-12]

І.В. ІВАШКЕВИЧ

ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДСТРУКТУР ОСОБИСТОСТІ ТА ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА

В статті проаналізовано основні підходи, в межах яких вивчалася професійна компетентність юриста: системний та особистісно-інтегративний тощо. Описано феномен «компетентність» як поєднання шести її складових: концептуальної (наукової), інструментальної, інтегративної, контекстуальної, адаптивної та комунікативної. Окреслено особливості формування професійної компетентності фахівця. Визначено елементи педагогічної компетентності. Описано концепцію Б.В. Овчиннікова, в якій виокремлено чотири основні підструктури особистості. Виокремлено напрямки щодо визначення професійної компетентності юриста в межах особистісно-інтегративного підходу: інтегральний та рефлексивно-творчий, окреслено їхній зміст.

Ключові слова: професійна компетентність, системний підхід, особистісно-інтегративний підхід, інтегральний напрямок, рефлексивно-творчий напрямок, психологічні якості, професійні можливості, акмеологічні інваріанти.